

412

34 2002

Пам'ятки України

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

• ВИДАННЯ ЗАПОЧАТКОВАНО 1969 РОКУ •
Виходить щотири місяці

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:
Міністерство культури
і мистецтв України

Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту
пам'яткоохоронних досліджень

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Олександр РИБАЛКО

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

Юрій АСЄЄВ

Серій БЛОКІНЬ

Ігор ГИРИЧ

(заступник головного редактора)

Андрій ГРЕЧИЛЮ

Валерій ДУДКІН

Антоніна ЖИХОРСЬКА
(відповідальний секретар)

Тетяна КАРА-ВАСИЛЬЄВА

Серій КРИЖИЦЬКИЙ

Абрам МАРДЕР

Ірина МАТЯШ

Олег МИКИТЕНКО

Зоя МОЙСЕЄНКО

Леонід НОВОХАТЬКО

Леонід ПРИБЕГА

Валентина РУБАН

Павло РУДАВСЬКИЙ
(генеральний директор
ДП «Редакція журналу
«Пам'ятки України»»)

Михайло СЕЛІВАЧОВ

Дмитро СТЕПОВИК

Володимир ТИМОФІЄНКО

Петро ТРОНЬКО

Олександр ФЕДУРЮК

Валентин ШТОЛЬКО

© ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ:
історія та культура, 2002.
Всі права застережено

ОГЛАВ

АКЦЕЗНИ

Олесь БОЯРЧУК,
Олександр НЕЖИВИЙ

Берестейське багатоголосся.
„Забутий край“, що поруч нас 4

КОМПЛЮВЕРЗИ

Юрій ЛОЗА

Західне Полісся: етнічні межі
і політичні кордони 16

Ярослава ЗАКРЕВСЬКА

Крізь призму лінгвістичної
географії

Федір КЛИМЧУК

Говірки Берестейсько-
Пинського Полісся

Костянтин ТИЩЕНКО

Лідсько-лоївське відлуння
берестейських говірок 36

Іван СИДОРУК

Як є на правду з тим Поліссям? 40

Няталка БАБІНА

Тут була Україна 43

Андрій ДИНЬКО

Новітня історія ятвягів 45

Олександр РИБАЛКО

„Ятвязька мова“: до і після 52

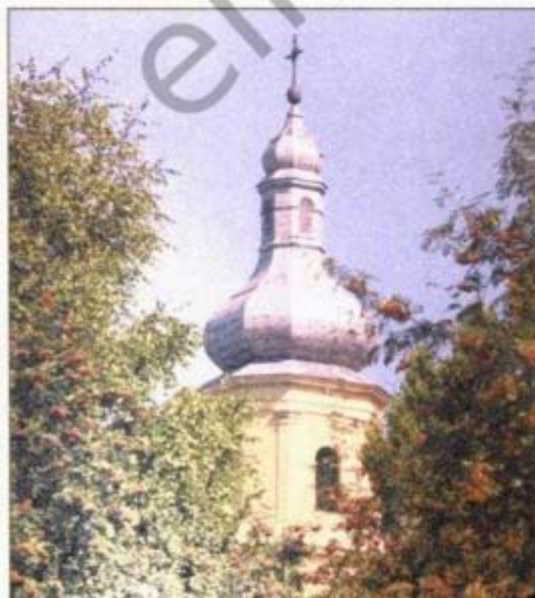

ХРИЗЬ ВІСМ

Юрій ГАВРИЛЮК Берестейщина – регіон у лабетах геополітики	60
Володимир ПРИШЛЯК „На тракті, який до Берестя вів...“ (Суходільні й водні шляхи Берестейщини в XIV–XVIII століттях)	83
Іван НЕВЕСЕЛІЙ Українське шкільництво на Підляшші, Поліссі й Волині [1917 р.]	88
Тиміш ОЛЕСІЮК Кам'янець – Золотий Вінець. Спомини з 1918 – 1919 рр.	91
Олександр ВАБИЩЕВИЧ Український культурно-просвітній рух на Поліссі (1920 – 30-ті рр.)	110
Як Сталін землі ділив (<i>Спогад ППОНОМАРЕНКА</i>)	116
Володимир СЕРГІЙЧУК ОУН і УПА на Берестейському терені (Штрихи до теми)	117
Микола КОЗЛОВСЬКИЙ При початках українського відродження 1980–1990-х років. Зі спогадів голови Українського громадсько-культурного об'єднання Берестейської області	119

ОБРАЗКИ З МІФУЛОГО

Борис ОЛЬХІВСЬКИЙ Вітер у нетрах. (З подорожнього нотатника)	128
---	-----

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА

Василь СЛОБОДЯН Хрещаті барокові церкви Берестейщини	138
Павел СИГОВСЬКИЙ Стара і нова церкви в Гершоновичах (Гершоногах) поблизу Берестя (За даними візитації 1726 року)	142
Раїса СВИРИДА, Сергій ВЕРГОВСЬКИЙ Особливості традиційного будівництва Середньоприп'ятського Полісся	146

МИСТЕЦЬКІ ДІЯЧОСТІ

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ Найдавніші ікони Берестейщини. (Зі студій над забутим регіоном розвитку української мистецької культури)	154
Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ Берестейський маляр зі Львова Іван Новосельський	159
Ярослава ПАВЛИЧКО Ікона „Архангел Михаїл та Параскева П'ятниця” (др. пол. XVII ст.)	162
Юрій ЛАЩУК Риси художньої культури берестейських українців	164

ПОЛЕМІЧНІ СТОРИЖКИ

Георгій МУСЕВИЧ Лист до редакції	168
Іван ОГІЄНКО Розмежування пам'яток українських від білоруських	170
Василь НІМЧУК До проблеми розмежування	170

КРИТОТИС

Олексій ЯСЬ У світлі історичної регіоналістики	189
Леопольд ЯЩЕНКО Берестейська пісня в сучасних записах	192

ДОДАТОК

КРИТОЗБИРНЯ

Федір ОДРАЧ Наше Полісся	II
Федір ОДРАЧ На непевному ґрунті	XXXII
Федір КЛИМЧУК Мої переклади	XXXIX

АРХІВ

Олександр РИБАЛКО З україномовної спадщини Миколи Ягчука. Поетичні спроби	XLIV
---	------

У СВІТЛІ ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Регіоналістика посідає чільне місце як у гуманітарній сфері сучасного суспільства, так і в структурі історичної науки. Її виняткова, багатофункційна роль зумовлена передусім поточними інтелектуальними запитами, що постали на теренах Європи в теперішню добу етніонаціонального ренесансу, а водночас – численними дискусіями про співвідношення мікро- і макроісторії, компаративних і міждисциплінарних підходів, поліваріантність і альтернативність історії, які побутували и побутують у західній думці. Регіональні студії дають змогу простежити ієрархічну підпорядкованість локальних явищ та подій, повніше проаналізувати їхні каузальні (причинно-наслідкові) зв'язки. В українському контексті регіональна проблематика має неабияке значення з огляду на цілий комплекс проблем фундаментального масштабу, без розв'язання яких неможлива комплексна й рельєфна реконструкція загальної історії України.

Однією з них є проблема формування національної ідентичності. Вона щільно пов'язана з регіональним відображенням ареалу етнічного розселення українців, що впродовж XIX–XX століть зазнав істотних просторових змін і потужних асиміляційних впливів (російського, польського, австрійського, угорського та ін.). Регіональними особливостями зумовлений і складний процес становлення національної свідомості, а отже й української політичної нації. Зазначимо також, що регіональна самобутність, яка сформувалася протягом тривалого часу, дотепер є джерелом як численних суперечностей та конфліктів, так і потенційних можливостей і перспектив для українського суспільства, навіть тоді, коли частина етніч-

Видання, обговорювані в цьому огляді:

Леонюк В. Словник Берестейщини. – Львів: Видавнича фірма „Афіша” 1996. – 360 с.; іл.

Винниченко І. Українці Берестейщини. Підляшшя й Холмщини в першій половині XX століття: Хроніка подій. – К.: ВАТ „Книжкова друкарня наукової книги” 1997. – 288 с.

Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – 2-е вид., доп. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 431 с.

ІГОР ВИННИЧЕНКО

УКРАЇНЦІ
БЕРЕСТЕЙЩИНИ,
ПІДЛЯШШЯ
Й ХОЛМЩИНИ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОЛІТТЯ

ХРОНІКА ПОДІЙ

них земель опинилася потойбіч державного кордону України. Враховуючи те, що теперішні українські кордони постали менш ніж півстоліття тому, стають очевидними значення, масштаб і роля (політична, етнонаціональна, соціокультурна, геополітична, конфесійна, економічна та ін.) регіонального фактору в новітній національній історії. До того ж проблема етнічних територій у ХХ столітті, особливо після Першої світової війни, з царини власне академічних інтересів перейшла до політичної сфери, перетворившись на засіб політичної легітимізації геополітичних претензій. Не втратила вона своєї гостроти й досі, зважаючи на сучасні етнонаціональні процеси в Східній і Центральній Європі.

Берестейщина належить до порубіжних регіонів, що вирізняються своєю розмаїтою етнічною і політичною історією. У соціокультурному просторі таких межових земель співіснування й взаємодія національних культур поєднувалися із змаганням західних і східних цивілізаційних впливів. Крім того, перебіг драматичної історії цього регіону значною мірою визначився його положенням як північно-західного окрайку українських етнічних земель у польсько-білорусько-українському трикутнику. Проблеми історії Берестейщини нині приваблюють дедалі більше дослідників. А втім, незважаючи на безперечне пошавлення студій з історії Берестейщини, вони не вийшли ще з початкової стадії. Такий стан речей має об'єктивне підґрунтя. За радянських часів українські сюжети, пов'язані з минулим регіону, не вкладалися в схему офіційної історіографії, що виходила із запровадженого тоталітарним режимом адміністративно-територіального розмежування, згідно з яким Берестейщина опинилася в складі БРСР. Тож українська проблематика замовчувалася, нехтувалася, а то й фальсифікувалася. У пострадянський час ця проблематика насамперед почали опрацьовувати місцеві дослідники-аматори, краєзнавці, що позначилося на видовому й жанровому характері студій, а також на особливостях композиції, техніки викладу матеріалу, науковому апараті тощо.

Безперечно, найпомітнішою працею останніх років з історії цього регіону є „Словник Берестейщини” (1996), що його уклав Володимир Леонюк. За призначенням і структурою „Словник” є інформаційним, краєзнавчо-довідковим виданням; за добором і опрацюванням матеріалу, формою викладу, обся-

гом словникових гасел (абсолютна більшість з них становить 15–20 слів) – це праця науково-популярного характеру. Зауважимо, що добір матеріалу здійснювався за одним критерієм: належністю чи принаймні дотичністю до історії і культури Берестейщини. Очевидно, що за відсутності інших критеріїв проблемно-тематичні лінії, термінологічні гнізда й хронологічний розподіл статей складалися довільно. Через це, зокрема, помітна переобтяженість видання надмірною другорядною інформацією. Окрім власне словникової частини, побудованої за абетковим принципом, вміщено стислий нарис історії регіону – „Слово про Берестейщину” (с.3–38), що поділяється на сім розділів: „I. Прип'яте до Прип'яті” (с.3–5); „II. Під знаком Тризуба” (с.5–9); „III. Берестейщина в складі Галицько-Волинської держави” (с.9–11); „IV. Під Литвою” (с.12–16); „V. Хмельниччина на Берестейщині” (с.16–18); „VI. Школа. Освіта. Культура. Мистецтво. Література” (с.18–26); „VII. Берестейщина в ХХ столітті” (с.26–36); „VIII. Берестейщина у довідковій літературі” (с.37–38). З погляду інформаційної насиченості розділи, на жаль, нерівноцінні. Подекуди автор переходить на невластивий характерові праці публіцистичний стиль викладу. Шкода, що при підготовці тексту до друку не було залучено наукового й видавничого редакторів.

І все ж таки, попри зазначені вади, „Словник” – поява небуденна. Маємо першу, присвячену Берестейщині, працю такого роду, яка – і це найголовніше – різнобічно й на багатому фактичному матеріалі показує роль корінного українського населення й української культури в минулому й сучасному цьому краю, розвінчує за давніми стереотипи, спростовує численні хибні твердження й оцінки. „Словник” містить значний обсяг інформації, якої не знайти в жодному довіднику, зокрема про ряд маловідомих подій і осіб. У цьому полягає наукова цінність праці. Проте, гадаємо, автор ставив перед собою не так завдання наукове, як культурно-просвітне, і це завдання праця виконує. Вона, очевидно, стане своєрідним каталізатором в активізації історико-регіональних студій, пов'язаних з Берестейщиною.

На відміну від „Словника” В.Леонюка книжка Ігоря Винниченка „Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини в першій половині ХХ століття: Хроніка подій” (1997) – робота професійного науковця. Це, власне, збірка документів і матеріалів зі

вступною статтею „Невідрубані гілки України” (с.5–34). Три частини книжки відповідають регіонам: Берестейщині (с.35–124), Підляшшю (с.125–164) й Холмщині (с.165–251). Наприкінці видання вміщено кілька додатків (с.252–288): про віросповідання українців Мінської і Городенської губерній за парафіяльними списками на початок 60-х років XIX століття, статистичні відомості про українське населення в Царстві Польському, рідну мову „малоросіян” у Мінській, Городенській, Сідлецькій та Люблинській губерніях за даними всеросійського перепису 1897 року, національний склад Білостоцького й Поліського воєводств за польським переписом 1931 року, статті Івана Огієнка „Що таке церковнослов'янська мова”, Мирона Кордуби „Чи Підляшшя було білоруське?”, Миколи Малюжинського „Протести мешканців Підляшшя проти т. зв. «білоруської акції»” тощо. Матеріали, що стосуються історії Берестейщини, здебільшого складаються зі стислих витягів або фрагментів статей, заміток, а також інформацій, дописів читачів, опублікованих у місцевій пресі. У них висвітлюються події українського громадського й культурного життя на Берестейщині, зокрема участь українців у передвиборчих кампаніях на Поліссі, діяльність місцевої „Просвіти”, робота вчительських курсів, кооперативних товариств, Українського допомогового комітету в Бересті (1941–1943 рр.) тощо. Хронологічно дібрані матеріали охоплюють період від червня 1917 до березня 1944 року, даючи мозаїчну картину досить інтенсивного національно-культурного буття українців на Поліссі навіть за вельми несприятливих умов польського панування й німецької окупації.

Чимало уваги історії Берестейщини приділено і в праці Володимира Сергіячука „Етнічні межі і державний кордон України” (2000). Структура дослідження відповідає обраному автором просторово-географічному принципів локалізації державного кордону, відтак виділено розділи „Схід” (с.21–104), „Південний схід” (с.105–143), „Південь” (с.144–225), „Південний захід” (с.226–330), „Захід” (с.331–372), „Північний захід” (с.373–412), „Північ” (с.413–426). Кожен з цих розділів складається з впровідного нариса, в якому стисло висвітлюється історія певного

регіону, й добірки дотичних документів. Крім того, вміщено „Вступ” (с.3–20), „Додатки” (с.427–429) та біобібліографічну довідку про автора (с.430). Документальна добірка розділу „Північний захід”, у якому йдеться про Берестейщину й Підляшшя, складається з „Присяги їх милості панів обивателів Пинських, відданої гетьманові Богдану Хмельницькому, р.1657” (передрук з відомої праці Вячеслава Липинського „Україна на переломі”), „Протоколів переговорів української та білоруської делегацій щодо визначення державних кордонів” (19–22 квітня 1918 р.), „Доповідної записки керівників Пинського земства Міністру внутрішніх справ Української Держави про становище в повіті” (1918 р.), „Доповідної записки священика Н.Котовича Міністру народної освіти Української Держави щодо українськості Берестейщини” (28 травня 1918 р.), „Листа Холмського губерньського комісара УНР О.Скорописа-Йолтуховського до Ради Міністрів України з проханням терміново допомогти збройною силою в зв'язку з польською агресією” (10 січня 1919 р.), „Постанови Політбюро ЦК КП(б)У про затвердження кордону між УРСР і БРСР” (27 листопада 1939 р.), а також кількох видрукуваних у пресі в 1990 році листів місцевих мешканців з протестами проти кампанії білорусизації. Хоч і не всі з цих документів безпосередньо стосуються історії формування державного кордону, вони становлять значний інтерес для повноцінного відтворення й тлумачення перебігу подій на теренах Берестейщини й Підляшшя.

Схарактеризовані в нашому стислому огляді видання, звичайно, не вичерпують проблематики історико-регіональних студій пострадянської доби, пов'язаних з Берестейщиною. Проте на основі їх можна зробити певні висновки щодо загальних тенденцій вивчення історії порубіжних українських етнічних земель. Нині історична регіоналістика перебуває в зародку й скерована здебільшого на евристичний пошук і нагромадження емпіричного матеріалу, його первинну документалізацію та систематизацію, актуалізацію місцевої проблематики на загальноукраїнському тлі тощо. Очевидно, що введення результатів регіональних студій до загальнонаціональних реконструкцій та інтерпретацій – справа тривалого часу. Водночас нинішній стан досліджень, що його відображають оглянуті тут видання з історії Берестейщини, засвідчує великий потенціал дальшого розвитку історико-регіональних студій.

* Зазначені статті І.Огієнка, М.Кордуби й М.Малюжинського вперше, за архівним примірником, опубліковані в додатку до „Пам'яток України” газети „Старожитності” (1992. – Ч.4. – С.7; 1993. – Ч.5–6. – С.18–20).